

УДК 736.2(430):904«17»

ХОМЧИК М.А., СОРОКІНА, С.А., ГАВРИЛЮК
О.О., БІСКУЛОВА С.О., АНДРІАНОВА О.Б.**Дактиліотека дрезденського майстра
Філіпа Даніеля Ліпперта (1702–1785)
у зібранні Національного музею історії України**

У Національному музеї історії України зберігається частина «Дактиліотеки» дрезденського майстра Ф.Д. Ліпперта. З метою проведення комплексу реставраційних заходів, пам'ятка була передана у відділ наукової реставрації музею. Проведення комплексного техніко-технологічного дослідження пам'ятки було здійснене у Бюро науково-технічної експертизи «АРТ-ЛІАБ». В результаті досліджень були визначені основні матеріали, використані при створенні футляра з відбитками камей.

Ключові слова: Дактиліотека, Філіп Даніель Ліпперт, відбитки античних камей, реставрація, «АРТ-ЛІАБ».

В археологічних фондах Національного музею історії України (далі – НМІУ) зберігається колекція відбитків камей (дактиліотека), виготовлена дрезденським майстром Філіпом Даніелем Ліппертом у середині XVIII ст. На території України Дактиліотеки Ф.Д. Ліпперта є рідкісним явищем, у Росії

Рис. 1. Філіп Даніель Ліпперт (1702–1785).

його колекції зберігається в Державному Ермітажі, Державному музеї образотворчих мистецтв ім. О.С. Пушкіна [3; 9, с. 9] і Державному музеї-садибі «Архангельське» [10, с. 172]. Окремі примірники зберігаються в музейних зібраннях Естонії [13, р. 339], Польщі, Чехії, Австрії та Італії. Проте, найбільша кількість зосереджена у Німеччині, де вони перебувають у багатьох музеях, університетах і бібліотеках [19]. Вірогідно, колекції відбитків камей надійшли до музею не пізніше першої половини XX ст., оскільки в деяких шухлядках збереглися етикетки звірки, проведеної, імовірно, співробітницею скіфо-античного відділу музею А.К. Рассадович, яка працювала до II Світової війни. У 1977 р. ця колекція була записана до допоміжного фонду «Ранній залізний вік. Античні міста-дер-

жави Північного Причорномор'я» як безпаспортна. Тривалий час колекція залишалася невизначеною, поки у 2006 р. після наукової обробки співробітнику археологічного відділу НМІУ М.А. Хомчик вдалося атрибуувати пам'ятку [12].

У свій час дактиліотеки вважалися довідковим виданням з античного мистецтва, і склалися з колекції відбитків камей. До XVIII ст. слово «дактиліотека» означало «дорогоцінний футляр для кільця». У XVIII ст. значення цього терміну було визначено так: «Стародавні називали подібне зібрання багатьох дорогоцінних каменів ... дактиліотеками» [16, с. 65–66]. Після появи Дактиліотеки Ф.Д. Ліпперта так стали називати колекції пастових виробів. Виробництво відбитків з різьблених каменів та їхня імітація розвивалося поряд з мистецтвом гліптики вже в давнину. Саме вони часто знайомлять нас з багатьма гемами, що слугували їм за зразок, але не збереглися до нашого часу. Відбитки виготовлялися головним чином зі скла. Скляні імітації, поряд зі справжніми гемами, вирізаними з твердого каменю, призначалися для задоволення практичної потреби людей в особистій печатці, що була найпоширенішим знаком власності. Величезну роль відігравали тиражовані у великій кількості скляні відбитки портретних гем у Давньому Римі. За доби середньовіччя виробництво виливків з різьблених каменів та литиків не припинялося. Склад скляних паст або інших мас зберігали в тасмниці. Майстри, користуючись невіглаством покупців, видавали свої вироби за справжні геми. На середньовічних предметах церковного побуту – релікваріях, процесійних хрестах тощо, поряд з кольоровими і дорогоцінними каменями постійно зустрічаються литики античної доби та більш пізніх епох. У XVIII ст. розпочався новий етап у колекціонуванні різьблених каменів. У цей час вважалося справою честі зібрати подібну колекцію. Тому не дивно, що в небачених раніше масштабах, розвинулося виробництво відбитків та імітацій гем. Мода на різьблені дорогоцінні камені змушувала тих, хто не міг купити справжні геми, колекціонувати їхні відбитки, виготовлені з воску, сірки, гіпсу, скла або інших матеріалів. Компактність відбитків, поряд з їхньою відносною дешевизною, давала можливість навіть людям середнього статку мати більш-менш точні відтворення антиків [4, с.54–56].

Багаті колекціонери створювали спеціальні лабораторії, у яких виготовлялися відливи і копії з гем, що їм належали. Власноручним виготовленням відбитків займалися Філіп Орлеанський, мадам де Помпадур, Катерина II та ін. [6, с. 5–7]. У цей період з'являються ентузіасти-колекціонери і вчені, що розшукували в зібраннях Європи оригінали і копії античних різьблених каменів спеціально для того, щоб зробити з них відбитки для своїх колекцій. Склалися каталоги, завдяки яким колекції відбитків ставали доступними вченим, художникам, археологам, антикварам, колекціонерам та ювелірам.

Дактиліотека з НМГУ була виготовлена відомим майстром Філіпом Даніелем Ліппертом. Він народився у 1702 р. в м. Мейсен (Німеччина) у бідній родині ремісника-чинбаря. Спочатку він отримав професію скляра, пізніше працював як художник по порцеляні на Мейсенській мануфактурі, далі відкрив власну школу малювання. У 1764 р. був призначений професором античного мистецтва у Дрезденській академії мистецтв.

Уперше з різьбленням по каменю Ф.Д. Ліпперт познайомився у 1738 р. в одному приватному зібранні. Ця подія визначила його подальше життя. Згодом у нього виник план створення великого систематично упорядкованого та супроводжуваного коментарями зібрання відбитків камей. Протягом кількох років він зібрав велику кількість копій з давніх різьблених каменів. Головним досягненням Ф.Д. Ліпперта стала розробка нового матеріалу для виготовлення відбитків, які в усіх відношеннях були кращі ніж звичайні сірчані або гіпсові. Ф.Д. Ліпперт перераховував недоліки різних мас: сірка неприємно пахне, тріскається від зміни температури, сургуч тріскається, швидко сохне і втрачає чіткість, гіпс з часом руйнується. Якщо матриці Ф.Д. Ліпперт виготовляв зі скла, то відливки з винайдені ним суміші саксонської талькової землі й риб'ячого клею, що надало їм більшої міцності та блиску. Багаторічний досвід підтвердив неперевершені властивості винайденого рецепту. Готові вироби не зменшуються у розмірі, не тріскаються, можуть зберігатися при різних температурах. Єдиним недоліком була втрата блиску при підвищеній вологості. Пил можна видаляти м'яким волосяним пензликом, без втрати чіткості зображення [24, s.16–17].

Після відбору кращих зразків, Ф.Д. Ліпперт створив Кабінет (так тоді називали художні колекції) відбитків під назвою «Дактиліотека». Виготовлені Ф.Д. Ліппертом зібрання відбитків камей були придбані великою кількістю університетів, бібліотек, музеїв, навчальних закладів і приватних осіб. Значного застосування набули вони у галузі освіти, і служили також важливим учбовим посібником для художників-початківців, покликаним розвивати смак до античного мистецтва. Самого Ф.Д. Ліпперта вважають попередником видатного німецького ученого І. Вінкельмана (1717–1768), для якого камеї стали джерелом, на основі якого було засновано [8, с. 103–104] нову археологію – мистецтвознавчого орієнтування [23, s 160].

Загалом нараховується три видання Дактиліотеки Ф.Д. Ліпперта: перше – 1753 р. складалося з одного тому і нараховувало близько тисячі відбитків; друге – 1755–1762 рр. у трьох томах з латинським каталогом під назвою *Dactyliothea universalis*; третє – 1767 р. (два томи: міфологічний та історичний), 1776 р. (доповнення) з німецьким каталогом. Мета майстра полягала у

Dritte Abtheilung.

M i n e r v a.

Minerva.

108.) **C**arneol. Minerva, im Brustbilde. Ihr Helm ist vorne auf dem **MILL.** **2. 25.**
 Wisir mit einer Larve gezieret, und die Calatur ist ein Erton. Sie
 hat auf der Brust die Aegis mit dem Kopfe der Medusa, und am Rande stehen
 die Buchstaben L. A. Die Arbeit an diesem Steingen ist fein, und ein römi-
 scher Schnitt. Zum Verständnisse der Künstler muß ich wohl hier von diesem
 Brustharnische der Minerva etwas sagen. Aegis war ein Ungeheuer, das von der
 Erde hervorgebracht war; und da dasselbe sehr großen Schaden that, wurde es end-
 lich von der Minerva erlegt. Aus der schuppichten Haut desselben verfertigte sich
 die Göttinn diesen Brustharnisch, auf welchen sie noch den Kopf der Medusa setzte.
 Dieser Harnisch war undurchdringlich n), sonst aber, wie andere Schuppenhar-
 nische, gebildet. Er hieß aber eine Aegis, wenn ihn die Gottheiten führten.
 Doch der Schild des Jupiters, dessen er sich in dem Kriege wider die Riesen, und
 auch sonst bedienete, scheint seinen Namen mehr von dem Felle der Ziege (ἄγριος,
 αἰγός, eine Ziege) zu haben, die ihn gefäuet hatte, mit welchem Felle sein
 Schild überzogen war. Diese Ziege versetzte Jupiter hernach unter die Sterne **♄**.
 Lipp. I. Theil. **Ⓞ** Die

Рис. 3. Сторінка з каталогу до зібрання відбитків камей Ф.Д. Ліпперта.

тому щоб зробити вивчення камей доступним для широкого кола не тільки дослідників, але й митців. У передмові до каталогу він писав: «Мій задум поля-

гав у тому, щоб принести користь моїм співвітчизникам, німцям, і представити їм ці дорогоцінні залишки старовини з невеликими коментарями» [17, s. IV].

Опис для видання 1755–1762 рр. був складений на латині відомим філологом професором Й.Ф. Кристом і виданий тиражем у 2 тис. примірників. Каталог останньої третьої тисячі Ф.Д. Ліпперт склав сам, а на латину його переклав професор Геттінгенського університету Х.Г. Гейне. Проте латинський текст сильно звужував коло користувачів, і мета Ф.Д. Ліпперта, за його власним висловом, залишалася не досягнутою. Тому третє видання Дактиліотеки супроводжується каталогом німецькою мовою, складеним ним особисто [18]. Каталоги Ф.Д. Ліпперта заслуговують окремої уваги. Оригінальні, надруковані готичним шрифтом німецькі видання 1767 р. (Міфологічна тисяча) і 1776 рр. (Доповнення) (рис. 3) збереглися у м. Києві у бібліотеці Інституту археології НАН України. Каталог «Міфологічної тисячі» сформований за тематичним принципом. Кожний з підрозділів присвячений зображеному на кам'яній античному божеству. Перший розділ присвячено Сатурну й Юпітеру; другий – Нептуну, Плутону і Кібелі; третій – Мінерві; четвертий – Аполлону; п'ятий – Вулкану; шостий – Меркурію, сьомий – Бахусу; восьмий – Геркулесу; дев'ятий – менш значним та єгипетським богам, а також алегоричним сюжетам; десятий – зображенню жертвоприношень і богослужінь. Усі підрозді-

Рис. 2. Футляр для зберігання відбитків камей.

ли мають суцільну нумерацію, а посилання на номери зібрання розташовані на правому або лівому полі сторінки, де вказується номер тисячі і порядковий номер відбитка. Оскільки принцип формування каталогу – тематичний, описи відбитків камей з усіх трьох тисяч розташовані у черезсмужному порядку. Цей принцип покладено і в основу побудови «Доповнення», у якому містяться додаткові матеріали до кожного з вказаних розділів. У каталозі описується оригінальна каменя, з якої було зроблено відбиток. Кожний опис включає вказівку на матеріал, музей чи приватне зібрання, з якого взята річ, аналогія (якщо відома), опис зображення і, у разі необхідності, пояснення міфологічного сюжету, іноді з цитатами античних авторів в оригіналі. Пояснювальна частина була суттєво розширена порівняно з латинським текстом Й.Ф. Криста.

У НМІУ зберігається Дактиліотека третього видання 1767 р., яка відрізняється від попередніх оформленням і дизайном (рис. 2). Характерною особливістю зібрання відбитків камей Ф.Д. Ліпперта було оформлення футляру у вигляді книги з висувними шухлядками. На жаль, вона не повна, зберігся лише один футляр для зберігання відбитків камей, що належить до «Історичної тисячі». Футляр має вигляд великої книги, загальними розмірами 57,5×37,4×21,7 см з висувними шухлядками (в кількості 20 одиниць) (рис. 2; 5). У внутрішній частині футляра є полицки для висувних шухлядок. Каркас футляра виготовле-

Рис. 4. Стан збереження футляру: 1 – напис на корінці; 2 – відшарування шкіри у нижній частині корінця.

Рис. 6. Макрофотографії фрагментів футляру: 1 – орнамент на корінці; 2 – тканина на корінці.

воного кольору із зображенням корони (рис. 7). Наявність сургучевої печатки потребує подальшого вивчення. Між шкірою на «корінці» книги та деревиною «корінця» помітні волокна тканини (рис. 6, 2).

Висувні шухлядки для зберігання відбитків камей прямокутної форми (рис. 8, 1) розміром 31,7×17,9 см з бортиками по периметру (висота бортиків становить 2 см, фронтального бортика висота – 2,5 см). Шухлядки виготовлені з дерева коричневого кольору. Верхні грані бічних сторін тоновані червоною фарбою (рис. 9, 1), бічні і нижні сторони без покриття. Внутрішня поверхня з нижньої і бокових сторін покрита зеленувато-блакитним папером (рис. 9, 2). Ручки на шухлядках – з кістки у вигляді круглого стрижня товщиною менше 1 мм, з дископодібним потовщенням 7,5 мм у середній частині з круглою пласкою голівкою діаметром 8,5 мм. Ручка виготовлена з однорідного матеріалу білого з жовтуватим відтінком кольору (рис. 8, 2). Загалом у зібранні НМІУ нараховується 28 шухлядок від різних тисяч.

Відбитки камей овальної форми виготовлені з неоднорідного білого дрібнозернистого матеріалу і оточені обідком (рис. 8, 3), виконаним з двох

ний з дерева жовтувато-бежевого кольору, обклеєного шкірою. З лицьового боку поверхня шкіри темно-коричневого відтінку, має незначний блиск, зі зворотного – оранжево-коричневого кольору. По периметру бічних сторін та на «корінці» футляра розташовано рослинний орнамент та напис «PHILIPP DANIEL LIPPERTS DACTYLIOTHEC». Під ним другий – який визначав тисячу: «HISTORISCHES TAVSEND» (рис. 4, 1). Текст та орнамент виконані в техніці тиснення сусальним золотом (макрофотографія фрагмента орнаменту показана на рис. 6, 1). Верхні дерев'яні грані футляра і внутрішня частина бічних планок тоновані темно-вишневим кольором. На нижній стороні футляра присутня сургучева печатка червоного кольору.

стрічок багат шарового карто-ну бежевого відтінку (товщина стрічки картону близько 1 мм). З лицьового боку обідок камеї позолочений. За старими номе-рами, які збереглися на відбит-ках камеї, вдалося визначити, що шухлядки, що зберігають-ся у музеї, відносяться до усіх трьох тисяч, але жодна з тисяч не представлена повністю. Загалом нараховується 1323 відбитки камеї. Вони забруднені, мож-ливо, ці забруднення є слідами тиражування.

З метою проведення комп-лексу реставраційних заходів, пам'ятка у 2016 р. була переда-на у відділ наукової реставрації НМІУ. При детальному візуаль-ному вивченні цього унікально-

го предмету, реставратором відділу визначено, що стан збереження футля-ра і шухляд вкрай незадовільний. Внаслідок природного старіння та умов зберігання відбувся ряд змін механічних властивостей органічних матері-алів, їх фізико-хімічне старіння і біоруйнування. Шкіра футляра пересохла, з'явилися деформації, потертості, розриви та втрати фрагментів (рис. 4, 2). Відбулося осипання поверхневого шару шкіри. Наявна значна втрата позолоти на шкірі та фарбового шару на деревині. Фрагментовані шість шух-лядок, на денцях шухлядок великі тріщини (рис. 5), втрачені вісім ручок. Деревина каркасу та шухлядок забруднена, має тріщини, сколи, невеликі втрати, деформації. Відбитки камеї мають забруднення та локальні плями. Спостерігається крихкість, ламкість, розшарування паперу та картону, роз-тріскування шару позолоти обідків камеї.

Факторами руйнування та старіння шкіри, дерева, кістки, папе-ру, насамперед, являються підвищена чи знижена вологість повітря, шкідливі атмосферні випаровування, сонячне, або сильне штучне освіт-лення, кисень повітря, забруднення продуктами органічного та неорганіч-ного походження. Під час зниження вологості повітря ці матеріали висихають, розшаровуються, розтріскуються та деформуються, при підвищенні вологості – набухають, уражаються пліснявою та шкідниками. Газоподібні

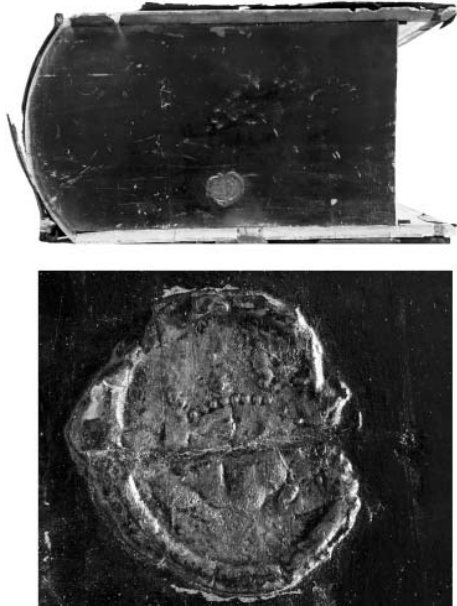

Рис. 7. Сургучева печатка на нижній стороні футляру.

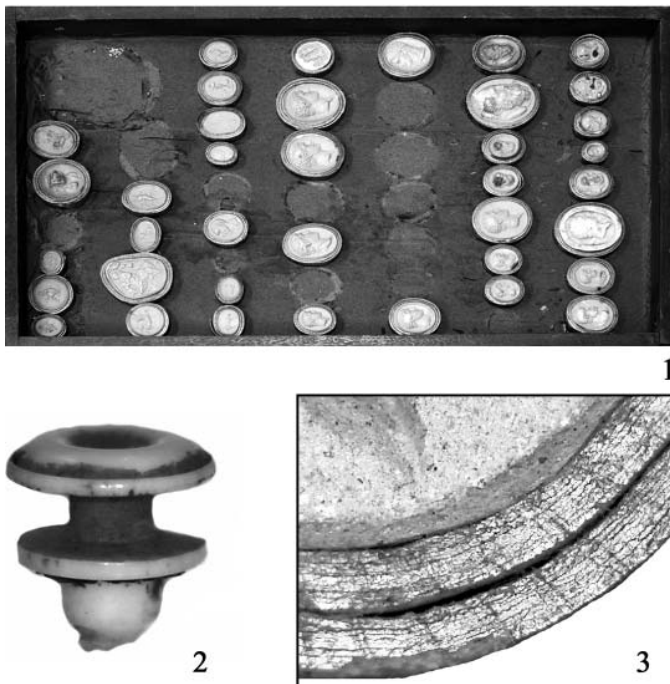

Рис. 8. Деталі планшету для зберігання камей: 1 – загальний вигляд планшету; 2 – ручка від планшету; 3 – макрофотографія фрагменту камеї.

забруднювачі – діоксид сірки, оксиди азоту, пероксиди та озон каталізують небезпечні хімічні реакції, які призводять до утворення кислот в матеріалах, особливо в папері і шкірі. При надмірному зволоженні волокна колагену шкіри стають рихлими, можуть склеюватись та відшаровуватись. Після висихання така шкіра стає жорстка та ламка, відбувається її нерівномірна усадка. Пагубним для шкіри є вміст в атмосфері сірчистого газу, в наслідок чого в шкірі утворюються сірчана кислота, яка швидко її руйнує. Шкіра необоротно темніє в результаті окислення білку, жирів, дубильних речовин. Солі заліза і міді пришвидшують цей процес. Пил являється розносником бактерій і спор пліснявих грибів, його часточки – центрами поглинання води та сірчистого газу. Внаслідок впливу навколишнього середовища шкіра старіє і втрачає свої основні властивості: міцність, м'якість, еластичність, гігроскопічність. Вона стає жорсткою, ламкою, втрачає блиск, з'являються тріщини, відбувається осипання поверхневого шару, забарвлення темніє. Тому пам'ятки зі шкіри після тривалого часу їх життя стають найчастіше пересушеними, деформованими,

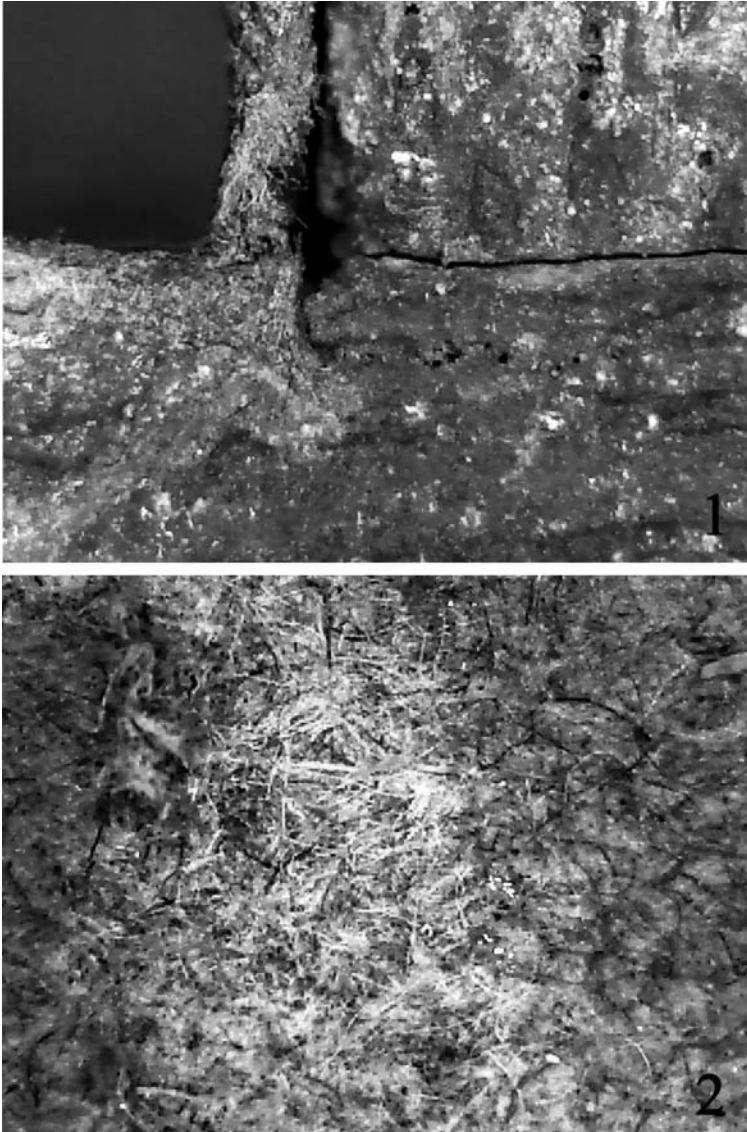

Рис. 9. Макрофотографії деталей шухлядок для камей: 1 – тонування шухлядки для камей; 2 – папір на поверхні шухлядки.

Рис. 5. Стан збереження шухлядок для відбитків камей.

потемнілими та крихкими [2, с. 50–53]. У свою чергу папір досить стійкий до перезволоження, і до певної межі зміни мають оборотний характер. При тривалому перезволоженні відбуваються хімічні зміни в структурі волокон паперу, а також виникає небезпека біозараження. При зниженні вологості папір пересихає, набуває крихкості і ламкості. Пошкодження, викликані світлом – вицвітання паперу і фарб – практично незворотні, відбувається фоторуйнування паперу – пожовтіння, зменшення механічної міцності, підвищення крихкості. Різні матеріали мають різну світлостійкість, більш міцні до впливу світла пігменти, менш – пергамент, слонова кістка, найслабший в цьому переліку – папір [11]. У той же час кістка надзвичайно чутлива до змін режиму: при високій вологості відбувається її знебарвлення і розкладання, з'являється цвіль. При низькій вологості кістяна платівка втрачає пластичність, з'являються тріщини, кістка скорочується в розмірах [7].

Колір деревини під впливом атмосферних та штучних випромінювань стає необоротно більш темним. В результаті коливань температурно-вологісного режиму відбувається розтріскування та розшарування деревини.

Зберігання предметів з деревини в темних і сирих умовах призводить до її ураження пліснявою та комахами-шкідниками [5]. Старіння клею викликає руйнацію з'єднання матеріалів, в тому числі відшарування позолоти.

Оптимальні параметри мікроклімату, при якому органічні матеріали зберігаються тривалий час без шкоди і пошкоджень, наступні: температура повітря +17–19°C, відносна вологість 45–55 %. Декілька ширше границі допустимих параметрів, при яких не відбуваються незворотні зміни матеріалів: температура повітря +15–24°C, відносна вологість 40–65 %. Температура вище +24°C і відносна вологість нижче 40 % веде до зневоднення об'єкта і його механічного пошкодження, відносна вологість вище 65 % призводить до небезпеки біозараження [7]. Таким чином на Дактиліотеці з НМІУ можна спостерігати жакливі наслідки впливу перелічених вище негативних чинників, що позначилися на стані її збереженості. Згадана пам'ятка потребує невідмінної реставрації, але для неї було необхідне здійснити точне визначення матеріалів, з яких вона була виготовлена.

Для проведення комплексного техніко-технологічного дослідження пам'ятки музею звернувся до фахівців Бюро науково-технічної експертизи «АРТ-ЛАБ». В результаті досліджень методами оптичної мікроскопії, цифрової мікроскопії, в УФ світлі за допомогою променів Вуда (ближній діапазон УФ випромінювання), рентгено-флуоресцентного спектрального аналізу (РФА) та ІЧ спектроскопії з Фур'є перетворенням (FTIR) були визначені основні матеріали, використані при створенні футляра з відбитками камей, а саме, матеріали корпусу футляра, шухлядок та відбитків камей.

Установлено, що каркас футляра для зберігання камей виготовлений з дерева листяної розсіяносудинної породи (липа), порівняльний вік якого 215–265 років. Каркас футляра обклеєний протеїновмісним матеріалом (шкіра тварини, можливо теляча), неорганічний склад якої є типовим для шкіри тварин [14, р. 68–75].

Наявність домішок сполук калію в складі шкіри може свідчити про використання квасців при її дубленні. Між шкірою на «корінці книги» та деревиною «корінця» помітні волокна тканини саржевого переплетення. Мікроскопічними дослідженнями та методом ІЧ спектроскопії встановлено, що тканина бавовняна, проклеєна протеїновмісним клеєм.

Верхні дерев'яні грані футляра заґрунтовані (в складі ґрунту встановлені свинцеве біло, кіновар і вохра, ладан як в'язиво) та тоновані темно-вишневою фарбою (в складі фарби визначені свинцеве біло, кіновар і вохра, в'язиво – ладан). Покривний шар футляра – смоляний лак (шелак).

Присутній по периметру бічних сторін та на «корінці» футляра рослинний орнамент та текст нанесені товстим шаром сусального золота. Позолота

на поверхню шкіри нанесена на декстриновий клей (крохмальний клейстер) та протеїновмісний клей (яйце).

Сургучева печатка червоного кольору на нижній стороні футляра виконана з кіноварі та крейди (карбонат кальцію) на смоляному в'язиві (ладан).

Висувні шухляди виготовлені з дерева листяної кільцесудинної породи (дуб), порівняльний вік якого 215–265 років¹. Внутрішня поверхня шухляд вкрита зеленувато-блакитним папером. Методами оптичної та ІЧ мікроскопії показано, що папір вироблений з ганчір'я: при мікроскопічному дослідженні в складі паперу спостерігаються довгі волокна бавовни і льону, зокрема й тоновані синім кольором; методом ІЧ спектроскопії доведена відсутність лігніну [1, с. 212–218] та визначено наявність протеїновмісного клею на поверхні паперу. Неорганічний склад паперу висувних шухляд типовий для паперів німецького виробництва, виготовлених в XVIII–XIX ст. [20, с. 1320–1323].

Ручки висувних шухляд вироблені з однорідного матеріалу білого з жовтуватим відтінком кольору, при мікроскопічному дослідженні спостерігається поздовжня структура волокон матеріалу, що типово для слонової кістки. Методом ІЧ спектроскопії підтверджено, що ручки шухляд вирізані з слонової кістки, приклеєні до шухлядок протеїновмісним клеєм.

Дослідження відбитків камей показало, що вони виготовлені з неоднорідного білого дрібнозернистого матеріалу (гіпс). Відбитки камей кріпляться до планшетів за допомогою протеїновмісного клею. Картон обідків камей виготовлений з ганчір'я (в складі картону спостерігаються довгі перекручені волокна бавовни і льону). Неорганічний склад обідків типовий для картону, виготовленого в середині XVIII ст. [1, с. 212–218]. Поверхня картону обідків проклеєна протеїновмісним клеєм, з лицьового боку обідок камеї позолочений сусальним золотом.

З урахуванням стану збереженості пам'ятки та результатів техніко-технологічних досліджень, реставраторами відділу наукової реставрації НМІУ було визначено, що пам'ятка потребує проведення комплексу реставраційно-консерваційних заходів. Основними етапами запланованих реставраційних робіт є: очищення від загальних пилових забруднень та локальних плям; укріплення деревини, позолоти, паперу, фарбового шару; дублювання місць розривів та втрат на шкірі, папері; відновлення втрачених фрагментів на

¹Порівняльний вік деревини основи встановлювали відповідно до методики, наведеної в статті Popescu С. М. [21, р. 71–77] і базованої на використанні результатів досліджень деревини різними фізико-хімічними методами, в т.ч. FTIR спектроскопії. Зазначений метод заснований на аналізі зрушень та інтенсивностей характеристичних смуг складових деревини – лігніну і целюлози. На підставі порівняння ІЧ спектрів дерева (липи, дуба) і еталонних зразків XVIII–XX ст. з власної бази БНТЕ «АРТ-ЛАБ» зроблено висновок про те, що вік дерева – 215–265 років, що відповідає вхідним даним – XVIII ст.

деревині та шкірі; нанесення відповідного консерваційно-захисного покриття на окремі види матеріалів; виготовлення втрачених елементів та інше.

Реставрація подібних складних об'єктів вже мала місце у недавньому минулому. Так, у Державній та університетській бібліотеці Дрездена зберігається зібрання відбитків медалей швейцарського медальєра Й.К. фон Гедлінгера (1691–1771), яке за своїм оформленням ідентичне Дактиліотеці Ф.Д. Ліпперта видання 1767 р. Цей факт надав дослідникам можливість припустити, що його було виготовлено у майстерні дрезденського майстра [15, s. 48–49]. Зібрання сильно постраждало від вологості, і його стан збереження був ненабагато кращий ніж у Дактиліотеки з НМІУ. У 2015 р. реставрація пам'ятки була закінчена, для чого були залучені три рестауратори різних спеціальностей [22, s. 10–13].

Таким чином НМІУ володіє рідкісною, а, можливо, єдиною на території України Дактиліотекою Ф.Д. Ліпперта – цінною пам'яткою XVIII ст. Наукові дослідження, проведені у реставраційній майстерні і Бюро науково-технічної експертизи «АРТ-ЛАБ», стануть у нагоді для подальших реставраційних заходів.

Джерела та література

1. Андріанова О., Бискулова С., Фесенко О. Дослідження паперу сучасними методами неструктурного аналізу та визначення часу його виробництва // Вісник Львівського університету. Серія хімічна. – Львів, 2016. – Вип. 57. – Ч. 1. – С. 212–218.
2. Гаврилюк О.О. Загальні принципи реставрації музейних пам'яток зі шкіри // Перші наукові читання, присвячені пам'яті професора Олександра Івановича Минжуліна : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 4 червня 2014 р.) – К. : НАКККІМ, 2014. – С. 50–53.
3. Дактиліотека Филиппа Даниэля Липперта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coins-and-medals.ru/slepki/db/daktilioteka_fd_lippert/index.shtml?rus.
4. Каган Ю.О. Кабинет слепков Джеймса Тасси в Эрмитаже // Труды Государственного Эрмитажа. Вып. XIV. – Л., 1971. – С. 54–56.
5. Музейное хранение художественных ценностей. Практическое пособие. – М.: ГосНИИ Рестаурации, 1995. – 204 с.
6. Неверов О.Я. Античные Камеи в Эрмитаже. – Л., 1988. – 192 с.
7. Преображенская В.А., Ивлев Ю.П. Консервация деревянной пластики. – СПб. : Акционер и К, 2001. – 216 с.
8. Винкельман // Словарь Античности. – М., 1989. – С. 103–104.
9. Смирнова Н.М. История нумизматической коллекции ГМИИ им. А.С. Пушкина // Нумизматика. – 2005. – № 7 (март). – С. 9–12.
10. Соколова Е. «Античность из вторых рук». Издания посвященные резным камням, в книжном собрании князя Н.Б. Юсупова-старшего // Михайловская Пушкиниана. – М., 2015. – Вип. 67. – С. 159–173.
11. Труды Лаборатории консервации и реставрации документов Санкт-Петербургского филиала Архива РАН. Выпуск I. Хранение и реставрация документов : методические рекомендации / Под ред. К.И. Андреевой и Н.П. Копаневой. – СПб., 2008.
12. Хомчик М.А., Сорокіна С.А. Відбитки античних камей XVIII ст. у зібранні Національного музею історії України // Археологія. – 2008. – № 1. – С. 54–59.
13. Anderson J. Enchantment of the Casts – Karl Morgenstern at the University of Tartu Art Museum (1803–1837) // Baltic Journal of Art History. – 2011. – P. 329–348.

14. Desouza E.D. et al. Characterization of the depth distribution of Ca, Fe and Zn in skin samples, using synchrotron micro-x-ray fluorescence ($S\mu$ XRF) to help quantify in-vivo measurements of elements in the skin // Applied Radiation and Isotopes. – 2013. – v. 77. – p. 68–75.
15. Haffner T. Schatzkiste in Buchform. Lipperts Daktyliothek in der SLUB Dresden // Das Magazin der Bibliotheken in Sachsen. – 2010. – № 1. – S. 48–49.
16. Heres G. Daktyliotheken der Goether-Zeit // Forschungen und Berichte. Band 13. – Berlin, 1971. – S. 59–74.
17. Lippert F.D. Daktyliothec. Das ist Sammlung geschnittener Steine der Alten aus denen vornehmsten Museis in Europa zum Nutzen der schönen Künste und Künstler in zwei Tausend Abdücken. – Leipzig, 1767.
18. Lippert F.D. Supplement zu Philipp Daniel Lipperts Daktyliothec bestehend in Tausend und neun und vierzig Abdücken. – Leipzig, 1776.
19. Lippertsche Daktyliotheken: Bestand und Überliefertes. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.daktyliothek.de/lippertsche-daktyliotheken>.
20. Manso M., Costa M., Carvalho M.L. X-ray fluorescence spectrometry on paper characterization: A case study on XVIII and XIX century documents // Spectrochimica Acta Part B: Atomic Spectroscopy. – 2008. – Т. 63. – №. 11. – С. 1320–1323.
21. Popescu C.M. et al. Degradation of lime wood painting supports: evaluation of changes in the structure of aged lime wood by different physico-chemical methods // Journal of analytical and applied pyrolysis. – 2007. – v. 79, №. 1. – p. 71–77.
22. Schulz R. Die «Lippert'sche Daktyliothek». Eine Medaillen-Abgussammlung der SLUB // Das Magazin der Bibliotheken in Sachsen. – 2016. – № 1. – S. 10–13.
23. Zabermainz Philipp von. Vier Glaspasten nach Antiken Gemmen-Werke der Antike. – 1983.
24. Zwierlein-Diehl E. Glaspasten Lipperts // Glaspasten im Martin-von-Wagner-Museum der Universität Würzburg. – Munchen, 1970. – S. 16–17.

Хомчик М.А., Сорокина С.А., Гаврилюк Е.А., Бискулова С.А., Андрианова Е.Б.
Дактилоотека дрезденского мастера Ф.Д. Липперта в собрании Национального музея истории Украины

В Национальном музее истории Украины хранится часть «Дактилоотеки» дрезденского мастера Ф.Д. Липперта. Для проведения комплекса реставрационных работ памятник был передан в отдел научной реставрации музея. Комплексное технико-технологическое исследование памятника было проведено в Бюро научно-технической экспертизы «АРТ-ЛАБ». В результате исследований были установлены основные материалы, использованные для создания футляра с отпечатками камей.

Ключевые слова: Дактилоотека, Филипп Даниэль Липперт, отпечатки античных камей, реставрация, «АРТ-ЛАБ»

Homchyk M.A. Sorokina S.A., Gavrylyuk O.O., Biskulova S.A., Adrianova O.B.
Daktyliothek of Dresden Artist Ph. D. Lippert in the Collection of the National Museum of History of Ukraine

Part of Ph. D. Lippert's Daktyliothek is preserved in the National Museum of History of Ukraine. With the purpose of realization of integrated restoration measures the object was transferred into the museum department of scientific restoration. The complex technical and technological investigation of this object was carried out in the Bureau of scientific and technical examination «ART-LAB». As a result of research the basic materials used for manufacturing the container for cameo imprints were determined.

Key words: Daktyliothek, Philip Daniel Lippert, imprints of antique cameos, restoration, «ART-LAB».

Подано до друку: 14.11.2016 р.